

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการศึกษาเศรษฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยโดยทั่วไป มีลักษณะขาดการวิเคราะห์อย่างวิพากษ์ (Critical Analysis) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิพากษ์สังคมที่ตนเองมีชีวิตอยู่ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นเศรษฐศาสตร์ที่ขาดความเป็นสังคม ในขณะที่เดียวกัน เศรษฐศาสตร์ที่แพร่หลายอยู่นี้สอนให้เราเห็นว่า การแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์เป็นสิ่งมีเหตุมีผลและผู้เข้มแข็งเท่านั้นที่จะอยู่รอด

ในความเป็นจริง ภายใต้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ครอบงำสังคม ยังปรากฏแนวคิดและทฤษฎีส่วนหนึ่งที่พยายามวิพากษ์แนวความคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักดังกล่าว แนวคิดที่ปรากฏนี้เป็นแนวคิดที่ผนวกเอาบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และอุดมการณ์เข้ามาวิเคราะห์ร่วมกับแนวทางเศรษฐกิจ โดยก่อกำเนิดขึ้นภายใต้ ความต้องการที่จะตีแผ่สังคมซึ่งประกอบด้วยความไม่เสมอภาคเท่าเทียม แนวคิดนี้จึงมีบทบาทสำคัญในการมีสถานะเป็นแนวความคิดที่ตอบโต้ และท้าทายแนวความคิดกระแสหลักในสังคมไทยซึ่งดำรงอยู่ในแต่ละยุคสมัย²

ด้วยเหตุว่า เศรษฐศาสตร์มีจุดหมายอยู่ที่ความเข้าใจภาพของสังคมทั้งหมด³ และเป็นวิชาว่าด้วยพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม มิใช่วิชาที่ว่าด้วยเงินตราหรือสินค้า ดังที่เข้าใจกันเป็นส่วนใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้นเศรษฐศาสตร์ยังให้ประโยชน์ในแง่การช่วยให้เราเห็นแนวทางและ

¹ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, เศรษฐศาสตร์สองกระแส, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 2.

² นภาพร อติวานิชยพงศ์, พัฒนาการความคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2531), หน้า 77.

³ ชัยรติพิทย์ นาคสุภา, "วิชาเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยอะไร และใช้ทำอะไรบ้าง?" เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2534), หน้า 2.

ความเป็นไปได้ของการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ⁴ การศึกษาเศรษฐศาสตร์ที่ควรจะเป็นจึงจำต้องประกอบด้วยการศึกษาวิชาแขนงอื่นอันสืบเนื่องถึงพฤติกรรมของมนุษย์ อาทิเช่น วิชา ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ปรัชญา รัฐศาสตร์ เป็นต้น หากแต่ปัญหาสำคัญในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันก็คือ การมุ่งเน้นไปยังเรื่องของผลผลิตและเงินตราเป็นสำคัญ โดยละเลยจิตใจริบธรรมเนียมและความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการวางแนวทางการพัฒนาโดยพื้นฐานของนักเศรษฐศาสตร์ซึ่งให้ความสำคัญไปยังเงินและผลผลิตดังกล่าวจึงไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงของสังคม และไม่ได้มีการพัฒนามาจากโครงสร้างพื้นฐานของสังคมอย่างแท้จริง แนวทางการพัฒนาของไทยถูกครอบงำโดยทฤษฎีความทันสมัย⁵ ที่ได้รับมาจากตะวันตก แม้การพัฒนาตามแนวทางนี้จะส่งผลดีต่อการเพิ่มขึ้นของปริมาณรายได้ประชาชาติ แต่กลับส่งผลร้ายที่เป็นปัญหาพอกพูนอยู่ในสังคมปัจจุบัน

งานศึกษาของ นภาพร อติวานิชยพงศ์ ในงานวิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต (ภาคภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง **พัฒนาการความคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2476-ปัจจุบัน** (ประมาณปีพ.ศ. 2525) เป็นงานศึกษาที่ยืนยันว่ามีแนวคิดอีกกลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับวิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย กระบวนทัศน์ ที่ชื่อ "แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง" สามารถสืบค้นเรื่องราวกลับไปได้จนถึงปลายยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์⁶ จากหลักฐานงานเขียนและตำราทางเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญหลายเล่ม ได้แก่ **กฤษฎาสถอร์ขันต้น** ของพระยาสุริยานุวัตร (พ.ศ.2454) **นิตยสารอักษรศาสตร์**(2492-2495) และ **เทพีตะติธม** (2494) ของ สุภา ศิริमानนท์ ตลอดจน **โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน** ของ สมสมัย ศรีสุทร-พรรณ (จิตร ภูมิศักดิ์) ใน **นิตยสารฉบับรัชกาลที่ 9** (2500) ในทั้งหมดนี้ หนังสือเรื่อง **กฤษฎาสถอร์ขันต้น เล่ม 1 และ เล่ม 2** ถือได้ว่าเป็นตำราเศรษฐศาสตร์ฉบับแรกของไทย⁷ และพระยาสุริยานุวัตร คือบุคคลแรกที่พยายามเผยแพร่ วิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย⁸

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ เป็นทฤษฎีที่เน้นการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยทางด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี การพัฒนาตามแนวทฤษฎีนี้เน้นด้านการผลิต เทคโนโลยี และพื้นที่มากกว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มคน

⁶ นภาพร อติวานิชยพงศ์, อังแล้ว, คำนำ.

⁷ ชัยรติพย์ นาดสุภา, "วิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย" เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย.

⁸ เรื่องเดียวกัน.

หนังสือเล่มนี้มีสาระสำคัญในลักษณะการแนะนำความคิดในการระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนาประเทศ พร้อมทั้งเห็นว่า การแจกจ่ายรายได้และทรัพย์สินในประเทศไทยมีความไม่เท่าเทียมกันอย่างมาก⁹ เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นในขณะที่ประเทศไทยยังอยู่ภายใต้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และหนังสือนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากจากสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นองค์ประมุขในขณะนั้น ทำให้การเผยแพร่หนังสือนี้หยุดชะงักไป

การจัดว่า พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุญนาค) เป็นบุคคลแรกที่พยายามเผยแพร่วิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย และหนังสือ *ทฤษฎีศาสตร์ขั้นต้น* ของท่านเป็นหนังสือตำราเศรษฐศาสตร์ฉบับแรก ดังนั้นการที่สาระของหนังสือเล่มนี้เน้นไปยังการจัดสรรอันเสมอภาคและการเสนอถึงความไม่เท่าเทียมกันในสังคม จึงถือได้ว่า วิชาเศรษฐศาสตร์ไทยก่อกำเนิดขึ้นโดยความต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่า ในความสัมพันธ์ทางสังคมได้มีการเอาผิดเอาเปรียบกันเกิดขึ้นและจำเป็นต้องแสวงหาหนทางที่จะนำสังคมไปสู่ความยุติธรรม โดยตัวอุดมการณ์นี้เอง แสดงว่า วิชาเศรษฐศาสตร์ไทยมิได้เกิดขึ้นโดยมีลักษณะของการสร้างคนให้เป็นนักเทคนิคเพื่อป้อนสู่ระบบทุนนิยมแต่อย่างใด

อุดมการณ์เศรษฐศาสตร์ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับวิชาเศรษฐศาสตร์ไทยนี้มีการสืบทอดมาในภายหลังซึ่งแสดงออกในงานเขียนระยะต่อมาจำนวนมาก รวมไปถึงการแสดงออกของบุคคลทางประวัติศาสตร์ไทยอีกหลายท่านซึ่งใช้พื้นฐานแนวอุดมการณ์นี้ทำประโยชน์ให้กับสังคมไทย ดังตัวอย่างท่านรัฐบุรุษคนสำคัญของไทยคือ ปรีดี พนมยงค์ ได้พยายามฟื้นฟู การศึกษาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทยโดยบรรจุวิชาเศรษฐศาสตร์รวมเป็นสาขาวิชาถึงระดับที่ให้ปริญญาเฉพาะ โฉมมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ซึ่งท่านได้เสนอให้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2476 (หลังจากประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475) นอกจากนั้น ปรีดี ได้เสนอ เค้าโครงเศรษฐกิจต่อรัฐบาล โดยมีจุดหมายให้กระจายรายได้ให้เท่าเทียมกันมากขึ้น และประกันรายได้ให้กับราษฎรไทย¹⁰ ผลปรากฏว่าการเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจดังกล่าวกลับทำให้ ปรีดี พนมยงค์ ถูกกล่าวหาจากนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามว่า นำเสนอแผนเศรษฐกิจคอมมิวนิสต์ ในขณะเดียวกันการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ประสบ

⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 15.

อุปสรรคและปัญหาหลายประการจากการไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในสมัยนั้น การศึกษา เศรษฐศาสตร์เขียนหลงหลังจากที่ ปรีดี พนมยงค์ เสียอำนาจ และการขึ้นสู่อำนาจของฝ่าย ทหารสำเร็จสมบูรณ์ในการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ¹¹

การปิดกั้นเสรีภาพทางการศึกษาโดยใช้อำนาจทางการเมืองยังผลให้ เศรษฐศาสตร์ไทยไม่อาจเติบโตขึ้นด้วยอุดมการณ์เดิมอีกต่อไป ประกอบกับในภายหลังรัฐบาล เผด็จการทหารภายใต้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรับ อิทธิพลจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านทางธนาคารโลก โดยให้การสนับสนุน การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ของสำนักนีโอคลาสสิก (Neo-Classical School) ซึ่งทำให้บทบาทของ นักเศรษฐศาสตร์ไทยบางส่วนเปลี่ยนลักษณะไปเป็นนักเทคนิคแทนที่นักคิดเพื่อสังคม และการ เปลี่ยนแปลงนี้เองทำให้การเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ไทยตกอยู่ใต้อิทธิพลของเศรษฐศาสตร์ นีโอคลาสสิกตลอดมาจนปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม อุดมการณ์เศรษฐศาสตร์แบบเดิมก็ยังคงได้รับการสืบทอดมาตาม ชื่อจำกัดในแต่ละช่วงเวลา และได้ปรากฏออกมาโดยการทำงานของนักคิดด้านเศรษฐศาสตร์ ท่าน หนึ่งซึ่งสร้างคุณูปการให้กับสังคมไทยในเวลาต่อมาไม่น้อย ท่านผู้นี้คือ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ท่าน เป็นผู้มีชื่อเสียงอย่างยิ่งในการเป็นนักเศรษฐศาสตร์ แต่การเป็นนักเศรษฐศาสตร์ของท่าน ต่างไป จากนักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ การวิเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจต่างๆของท่านมิได้คำนึงเฉพาะปัจจัย ทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับความเป็นมนุษย์และจริยธรรม ¹² งานที่ ป๋วยให้ความสนใจอย่างมากคือ การพัฒนาชนบทและการจัดการศึกษา โดยเชื่อว่า การพัฒนา ชนบทไม่เพียงแต่เป็นบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐบาลเท่านั้น หากทว่าเอกชนยัง สามารถและควรมีบทบาทด้านนี้ด้วย ด้วยความเชื่อนี้ทำให้ท่านมีบทบาทในการก่อตั้งมูลนิธิ บูรณะชนบทแห่งประเทศไทย และโครงการพัฒนาหมู่บ้านแม่กลอง ¹³ ในเวลาต่อมา

¹¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 16.

¹² รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (บรรณาธิการ), ป๋วย อึ๊งภากรณ์ : ชีวิต งาน และความหลัง, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529, หน้า 19.

¹³ เรื่องเดียวกัน หน้า 17.

การทำงานโดยพื้นฐานอุดมการณ์เช่นนี้ทำให้ชีวิตของ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมาย เนื่องจากขัดต่อผลประโยชน์ของกลุ่มอิทธิพลผู้มีอำนาจอยู่ในสมัยนั้น เจตนารมณ์ของป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้รับการสานต่อมายังลูกศิษย์และคนใกล้ชิดในเวลาต่อมา และงานของท่านเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความตั้งใจจริงเพื่อประโยชน์สุขแห่งสังคมไทย

ปัจจุบัน แนวคิดเศรษฐกิจศาสตร์ซึ่งมีพื้นฐานในการแสวงหาความเป็นธรรมให้กับสังคมยังคงปรากฏขึ้นมาอย่างหลากหลายแง่มุม มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปตามสภาพการณ์ทางสังคม บทบาทของนักเศรษฐศาสตร์ในกลุ่มนี้ได้มีการพัฒนาไปสู่ความเป็นไปได้ในเชิงประจักษ์มากขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับ งานศึกษานี้จะทำการศึกษาถึงพัฒนาการแนวคิด เศรษฐศาสตร์ต่อจากงานของ นภาพร อติวานิชยพงศ์ ที่สิ้นสุดลงประมาณปี พ.ศ.2525 อันเป็นช่วงเวลาที่แนวความคิดเศรษฐกิจศาสตร์ไทยบางส่วนได้พัฒนาไปสู่ *แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง* อันเป็นกระแสที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่งในวงวิชาการสังคมศาสตร์ไทยในเวลาต่อมา เป็นที่น่าสังเกตว่าแนวคิดนี้เกิดขึ้นและเป็นที่รู้จักในกลุ่มปัญญาชนไทย นับตั้งแต่ พ.ศ.2524 อันเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่อุดมการณ์ของฝ่ายที่นิยมลัทธิสังคมนิยมได้เสื่อมคลายลง และ ปัญญาชนส่วนหนึ่งหันไปสนใจแนวคิดพุทธศาสนาสมัยใหม่¹⁴

การศึกษาเรื่อง *แนวคิดทางเศรษฐกิจการเมืองไทยเพื่อทางเลือกในการพัฒนา* เกิดจากความสนใจต่อแนวคิดเศรษฐกิจศาสตร์ในกลุ่มแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ซึ่งอาจนำไปสู่การเป็นแนวทางเลือก ในการพัฒนาสังคมไทยได้แนวทางหนึ่งในอนาคต รวมทั้งต้องการสืบค้นผลงานด้านนี้ต่อจากงานของนภาพร ดังนั้นงานนี้จึงเริ่มศึกษาจากปี พ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นเวลาที่วงการพัฒนาของไทยกำลังจับตามองความเคลื่อนไหวของกลุ่มนักคิดในกระแสดังกล่าว ซึ่งเริ่มมีผลงานจากการศึกษาค้นคว้าที่เป็นรูปธรรมของสังคมไทยเอง อย่างไรก็ตาม การศึกษาในครั้งนี้จะเน้นไปในเฉพาะส่วนที่ผู้ศึกษาเห็นว่าน่าสนใจและควรทำการวิเคราะห์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ เนื่องจากเป็นแนวคิดที่มีการประเมินจากสภาพที่เป็นรูปธรรม แต่มีพื้นฐานเดิมคือ การแสวงหาพุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความยุติธรรม และแก้ปัญหาจากการพัฒนาโดยแนวทางทุนนิยม

¹⁴ นภาพร อติวานิชยพงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 70.

แนวคิดเศรษฐศาสตร์ไทยกับการพัฒนาชุมชนในกลุ่มการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองนี้เป็นแนวคิดที่มีลักษณะ "ทวนกระแส" จากแนวคิดที่ให้การสนับสนุนกลไกทุนนิยม แต่แนวคิดนี้ก็มีได้เสนอทางออกโดยใช้แนวทางสังคมนิยมแต่อย่างใด แนวคิดในกระแสการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาสังคมที่มีความประนีประนอมมากขึ้น อีกทั้งเป็นการพัฒนาจากฐานรากของสังคมไทยเอง อันได้แก่ ชุมชนระดับท้องถิ่น และให้โอกาสกับคนส่วนใหญ่ของประเทศได้เป็นผู้มีส่วนร่วมชี้ขาด และตัดสินใจในเรื่องความอยู่รอดของตนเอง

แนวคิดกระแสนี้ เป็นแนวคิดในเรื่องการรักษาชุมชนหมู่บ้านแบบพึ่งตนเอง และการกลับไปตามคุณค่าทางวัฒนธรรมในอดีต ปัจจุบันกลุ่มนักคิดที่มีความเห็นสอดคล้องกับแนวคิดนี้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มนักคิดฝ่ายพุทธ กลุ่มพัฒนาองค์กรเอกชน และกลุ่มนักวิชาการในสายเศรษฐศาสตร์การเมือง¹⁵ แต่เนื่องจากแนวคิด การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองได้รับความสนใจอย่างมากจากทั้งนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organization; NGO) องค์กรศาสนา รวมทั้งปัญญาชนท้องถิ่น ดังนั้นการนำเสนอทางออกต่อปัญหา และการมองสังคมไทย จึงมีขึ้นอย่างหลากหลาย แม้จะอยู่ภายใต้จุดหมายเดียวกันคือ การเน้นไปยังคุณค่าและศักยภาพของชุมชนในระดับท้องถิ่น แทนการพัฒนาเน้นยังกลุ่มทุนและภาคเมืองดังที่เคยเป็น ด้วยเหตุนี้ การศึกษานี้จึงต้องจำกัดขอบเขตของการศึกษาโดยการคัดเลือกนักคิดที่เป็นตัวแทนสำคัญของแต่ละกลุ่ม 3 ท่านตามลำดับ ดังนี้คือ รองศาสตราจารย์ ดร. จักรทิพย์ นาถสุภา ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก และศาสตราจารย์ น. พ. ประเวศ วะสี เนื่องจากผู้ศึกษาเห็นว่าทั้ง 3 ท่านนี้มีผลงานที่แสดงออกถึงแนวความคิดที่มีส่วนแตกต่างกันอยู่อย่างน่าสนใจ แม้ว่าข้อสรุปจะไม่ได้แตกต่างกันมากนักก็ตาม การประมวลความคิดของนักคิด 3 ท่านอาจทำให้มองเห็นแนวทางที่เป็นรูปธรรมที่เด่นชัดมากขึ้นในการนำไปใช้ต่อไป รวมทั้งนักคิดทั้งสามท่านดังกล่าว ถ้ายังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและเป็นที่ยอมรับในแวดวงการพัฒนาของไทย

การศึกษาวิจัยของนักคิดและนักวิชาการทั้งสามท่านให้ภาพของสังคมไทยในปัจจุบันประกอบเป็นสองส่วนที่มีความต่างกันอย่างชัดเจน ได้แก่ สังคมที่เป็นเมืองซึ่งได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่จากยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแนวทฤษฎีความทันสมัย กับสังคมชนบทที่กำลังแตกสลายจากชุมชนแบบพึ่งตนเองไปสู่ชุมชนเมืองเป็นฝ่ายที่ได้รับผลเสียหายจากการพัฒนา

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

ดังกล่าวตลอดมา รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สะท้อนภาพที่ควรจะเป็นของสังคมไทยผ่านทางมิติของวัฒนธรรม ดังที่ท่านได้กล่าวว่า

"ข้าพเจ้าเชื่อว่า วัฒนธรรมคือส่วนกลับ หรือโคคาเล็กติกของเศรษฐกิจ ถ้าเศรษฐกิจคือส่วนหนึ่งของความเป็นจริง วัฒนธรรมก็คือส่วนของความไม่ฝัน สังคมมนุษย์ในช่วงสมัยหนึ่งของประวัติศาสตร์ ต้องมีส่วนผสมทั้งสองสิ่ง ...ข้าพเจ้ามองวัฒนธรรมเป็นส่วนที่ก้าวหน้าของสังคมอย่างนี้ ไม่เห็นว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งล้าหลังขัดขวางการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะข้าพเจ้าเชื่อว่า วัฒนธรรมที่ในบ้านไทยมีความคิงาม เปี่ยมด้วยน้ำใจ น่าจะสร้างให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่ดีพร้อมสรรพได้..."¹⁶

ด้วยความตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมว่าสามารถเป็นศูนย์รวมสมาชิกในสังคมไว้ด้วยกัน ในสภาพที่ช่วยเหลือพึ่งพากันด้วยน้ำใจไมตรี ทำให้การศึกษาสังคมของอาจารย์ฉัตรทิพย์เน้นไปยังการสืบสาวเรื่องราวทางวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และประวัติศาสตร์ของชุมชนในระดับหมู่บ้าน ทั้งนี้งานของอาจารย์ที่เป็นตัวแทนที่ดีของกลุ่ม ที่จะใช้เป็นหลักในการศึกษา คือ **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม¹⁷** **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย¹⁸** **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต¹⁹** และ **บ้านกับเมือง²⁰**

สำหรับศาสตราจารย์เสนห์ จามริก มีแนวความคิดที่มีลักษณะเป็นการเมืองอยู่มาก เนื่องจากพื้นฐานการเป็นนักวิชาการและอาจารย์รัฐศาสตร์ จุดเน้นของแนวคิดของท่านจึงมุ่งไปยังการพูดถึงประเด็นปัญหาจากการรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่รัฐบาล ซึ่งที่ผ่านมาการวางนโยบายเพื่อการพัฒนาจากส่วนกลางนี้มีแนวโน้มให้ประโยชน์กับกลุ่มทุนและภาคเมืองเป็นอย่างมาก ความเหลื่อมล้ำระหว่างภาคเมืองกับชนบทมาจากความสัมพันธ์ของยุทธวิธีการ พัฒนา "เบื้องบนสู่เบื้องล่าง"²¹ การพัฒนาจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนยุทธศาสตร์มายังการพัฒนาจากฐานล่างคือ ชุมชนในระดับท้องถิ่น โดยความช่วยเหลือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน งานของ

¹⁶ ปรากฏในคำนำการพิมพ์ครั้งที่ 1 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2637).

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2637).

¹⁹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2627).

²⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บ้านกับเมือง. (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2629).

²¹ เสนห์ จามริก, ปัญหาการพัฒนาในสภาพการเมืองไทย (2625) สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา. (กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2637), หน้า 169.

อาจารย์เสน่ห์จึงน่าสนใจในด้านข้อเสนอแนะในเรื่องของอำนาจ และประเด็นทางการเมืองไปสู่การพัฒนาชุมชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากผลการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง การศึกษาของอาจารย์เสน่ห์ส่วนใหญ่ถูกรวมไว้ในหนังสือเรื่อง **สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา**²² ซึ่งผู้ศึกษาจะขีตได้เป็นหลักในการศึกษาร่วมกับเอกสารการสัมมนาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของท่านในส่วนนี้

ท่านสุดท้ายคือ ศาสตราจารย์ นพ.ประเวศ วะสี มีบทบาทเป็นนักคิดและนักพัฒนาคนสำคัญ ซึ่งทำคุณประโยชน์ให้กับสังคมไทยไม่น้อย ลักษณะเด่นของแนวคิดอันเกี่ยวกับชุมชนของอาจารย์คือ การส่งเสริมชุมชนให้พึ่งพาตนเองได้ เพื่อต่อต้านอำนาจรัฐที่จะเข้ามาบุกรุกทำลาย และการใช้ศาสนธรรมเข้ามามีส่วนในการพัฒนา งานศึกษาของอาจารย์หมอประเวศ ถูกจัดรวมไว้ในกลุ่มที่ใช้ **แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน** เช่นเดียวกับอาจารย์ฉัตรทิพย์ แต่ในส่วนของท่านได้เพิ่มธรรมะของศาสนาพุทธ และนำวัฒนธรรมโดยเฉพาะวิชาการจากสากลมาผสมด้วย รวมทั้งการปรับการพัฒนาโดยโยกย้ายหน้าที่ซึ่งเป็นของรัฐให้มาเป็นของชุมชนและสลายอำนาจรัฐลง²³ ในส่วนของศาสนธรรมเป็นสิ่งที่อาจารย์เน้นย้ำอย่างมาก โดยอาจารย์เชื่อว่าการพัฒนาโดยปราศจากฐานคุณธรรมและจริยธรรม ไม่อาจเป็นการพัฒนาเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง เพราะมนุษย์จะพัฒนาแบบส่งเสริมตนเอง เห็นแก่ตัวเอง มีกิเลสตัณหาซึ่งบดบังปัญญาและความดี²⁴ อาจารย์หมอประเวศนำเอาพุทธศาสนามาเป็นแกนกลางทำหน้าที่สองด้านคือ ใช้เป็นศูนย์รวมเพื่อผนึกกำลังในชุมชนเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐ ในขณะเดียวกัน อีกด้านหนึ่งก็ใช้ต่อต้านความโลภ การเอารัดเอาเปรียบ อันเป็นผลจากการพัฒนาตามแนวทางทุนนิยม งานศึกษาของอาจารย์หมอประเวศ จึงน่าสนใจในส่วนของการเป็นตัวแทนนักคิดทางศาสนาเพื่อการพัฒนาชุมชน งานของอาจารย์หมอประเวศที่จะใช้เป็นหลักในการศึกษาคั้งนี้ได้แก่ **พุทธ**

²² เสน่ห์ จามริก, ช้างแล้ว

²³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน" ใน ชาติวิคิด ชุมวัฒนธรรม และอุกฤษฏ์ ปัทมพันธ์, บรรณาธิการ, **สายธารแห่งความคิด**, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดกิจกรรมวิชาการ อลอมครบรอบ 60 ปี อาจารย์วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2532), หน้า 56.

²⁴ ประเวศ วะสี, "ศาสนธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต" ปาฐกถาในการประชุม สัมมนาเรื่อง "ศาสนธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต" 13 มกราคม 2531.

**เกษตรกรรมกับศาสนิกชนของสังคมไทย²⁵ วิถุคตหมู่บ้านไทย : ทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน²⁶
และ แนวคิดและพุทธศาสตร์ : สังคมชนบทและวิชา²⁷**

จากการสำรวจผลงานของนักคิดทั้ง 3 ท่านในเบื้องต้นดังกล่าว ทำให้ผู้ศึกษาเห็นความต่างกันในมุมมองของนักคิดทั้งสามท่าน ซึ่งสามารถใช้เป็นตัวแทนของกลุ่มแนวคิดในกระแสการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ได้เป็นอย่างดี เพื่อศึกษาวิเคราะห์หาแนวทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในการนำไปใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป อย่างไรก็ตาม งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีใช้จุดสิ้นสุดหรือข้อสรุปทั้งหมดสำหรับแนวคิดในกระแส การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง เพราะภายในแนวคิดนี้ยังประกอบไปด้วยข้อเสนอและประสบการณ์ที่น่าสนใจอีกมากซึ่งมิได้นำมากล่าวไว้

แนวความคิดพื้นฐานในการศึกษานี้ อยู่ในกรอบการมองปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมไทยในปัจจุบัน ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาซึ่งมุ่งไปที่ภาคอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีในระดับเมือง การพัฒนาในแนวนี้ยังมีได้นำไปสู่ความก้าวหน้าของสังคมไทยอย่างแท้จริง เพราะยังมีบางส่วนของประชากรและพื้นที่ที่ไม่ได้รับผลดีจากการพัฒนาตามแนวทางนี้ ยิ่งไปกว่านั้น ยังกลับส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และการใช้ชีวิตแบบเดิมของเขาเหล่านั้นให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเพียงเล็กน้อยแต่เลวลงเป็นส่วนใหญ่ การประชุมสัมมนาเพื่อวางเค้าโครงในการเขียนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 มีบทสรุปจากการระดมความคิดที่มาจากภาครัฐ องค์กรเอกชน ภาคธุรกิจ นักวิชาการ และองค์กรประชาชน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่เน้นหนักไปยังคน และการส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันชุมชนเป็นหลัก รวมถึงการกล่าวถึงการพัฒนาเทคโนโลยีให้ยืนบนขาตนเองได้ เป็นการแสดงว่ามีการร่วมกันทบทวนสิ่งที่ผิดพลาดจากการพัฒนาที่ผ่านมาอย่างจริงจังมากขึ้น และที่น่าสนใจก็คือ ได้มีการนำแนวการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองมานำเสนอจากหลายฝ่าย นับเป็นการจุดประกายความคิด

²⁵ ประเวศ วะสี, พุทธเกษตรกรรมกับศาสนิกชนของสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน 2530).

²⁶ ประเวศ วะสี, วิถุคตหมู่บ้านไทย : ทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน, (กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน 2532).

²⁷ ประเวศ วะสี, แนวคิดและพุทธศาสตร์ : สังคมชนบทและวิชา, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลด์คิมทอง, 2536).

ที่ทวนกับ “กระแสการพัฒนาที่เป็นจริง”²⁸ ในแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 1-7 ที่กำลังใช้อยู่ในขณะนี้
อย่างมาก

ก่อนการกล่าวถึงแนวคิดที่มุ่งสู่ยุทธศาสตร์การพัฒนาในวิถีใหม่ต่อไปจำเป็นต้อง
ย้อนไปถึงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยในยุคก่อนการเกิดขึ้นของแนวคิดที่จะทำการศึกษา
โดยจะเริ่มพิจารณาจากปีพ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เกิดกระแสพัฒนาที่
เน้นไปยังการผลิตเฉพาะภาคเพื่อการค้าอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังจากนั้นอีก
4 ปี คือพ.ศ. 2504 ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นครั้งแรก ภายใต้การ
สนับสนุนของสหรัฐอเมริกาผ่านทางธนาคารโลก การพัฒนานี้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไรต่อสังคม
ไทย การศึกษานี้ทำขึ้นเพื่อหาคำตอบว่า ที่ผ่านมามีประเทศไทยพัฒนาไปอย่างไร ทำไมจึงก่อให้เกิด
ปัญหา และปัญหานั้นคืออะไร

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยหลังพ.ศ. 2500

ช่วงก่อนปีพ.ศ. 2500 ประเทศไทยมีช่วงต่อทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่สำคัญ
คือ ช่วงการทำสนธิสัญญาเบาริงระหว่างไทยกับอังกฤษปีพ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นจุดก่อตัวขึ้นของระบบ
ทุนนิยมจากตะวันตก แต่ทุนนิยมในช่วงนี้ก่อตัวขึ้นอย่างช้าๆ ภายใต้พันนาการของระบบศักดินา
ไทยในสมัยนั้น หลังจากนั้นประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอีกครั้งในพ.ศ. 2475 คือ
ช่วงที่คณะราษฎรทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
เป็นระบบรัฐสภา การเปลี่ยนแปลงทั้งสองช่วงเวลายังปราศจากทิศทาง การพัฒนาเศรษฐกิจที่
แน่นอน อำนาจทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่อยู่ในมือของขุนนาง ช่างราชการ ในส่วนของประชาชนยังคง
อยู่ภายในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ ทำการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ทุนนิยมจากตะวันตกยังไม่
เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจของไทยมากนัก การพัฒนาในช่วงนี้มีลักษณะ
เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเป็นระยะๆ เท่านั้น

จนกระทั่งปีพ.ศ. 2500 เป็นช่วงการเปิดรับการลงทุนจากต่างชาติ การ
เปลี่ยนแปลงในช่วงนี้เกิดจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารในปี 2500-2501 ในช่วงกลาง

²⁸ อ่านเพิ่มใน “แกะกล่องความฝัน : แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 วารสารอาทิตย์รายสัปดาห์ 927
(มีนาคม 2538) : 14-21

ปี 2500 คณะสำรวจเศรษฐกิจของธนาคารโลกได้เดินทางเข้ามาศึกษาเศรษฐกิจไทยตามคำเชิญของรัฐบาล²⁹ ก่อให้เกิดผลในเชิงรูปธรรมอย่างชัดเจนอย่างน้อย 2 ประการคือ การตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนขึ้นในปีพ.ศ. 2503 เพื่อให้สิทธิพิเศษต่างๆ แก่นักลงทุนต่างชาติ และการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปีพ.ศ. 2504 เพื่อกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยอาศัยการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเป็นหลัก

ในยุคนี้รัฐบาลเน้นใช้นโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศจนทำให้ "ทุนอุตสาหกรรม" เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบเศรษฐกิจไทย รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ในระยะต่อมา

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ

การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504-2509) มีเนื้อหาสำคัญคือ การส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ พัฒนาอุตสาหกรรม สนับสนุนให้เอกชนประกอบธุรกิจอย่างเต็มที่ เน้นที่การเพิ่มรายได้ประชาชาติ แต่ไม่เน้นการกระจายรายได้³⁰

รัฐบาลในขณะนั้นได้ทำทุกวิถีทางเพื่อส่งเสริมการลงทุน ที่สำคัญคือ การกู้ยืมเงินจากต่างชาติเพื่อลงทุนสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Infrastructure) เช่น ถนน ไฟฟ้า เขื่อน และการชลประทาน เป็นจำนวนมาก การจัดสร้างนี้เองทำให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว จากสถิติโดยเฉลี่ยตั้งแต่ปี 2503-2516 การลงทุนจากต่างประเทศที่ได้รับการส่งเสริมพบว่า ทุนจากประเทศสหรัฐอเมริกาไหลเข้ามายังประเทศไทยมาก

²⁹ อ่านเพิ่มใน อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, "อิทธิพลขององค์การระหว่างประเทศและรัฐบาลต่างประเทศที่มีต่อนโยบายเศรษฐกิจไทย: กรณีศึกษาว่าด้วยอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา" ใน รัฐสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และ สมบูรณ์ ศิริประชัย, บรรณาธิการ, ทฤษฎีการพึ่งพา กับสังคมเศรษฐกิจไทย, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 229-311.

³⁰ ณรงค์ เทียรประเสริฐ, "การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทยตั้งแต่พ.ศ. 2488 ถึงปัจจุบัน" ใน สมภพ มานะรัฐศรี, บรรณาธิการ, การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย (พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, ม.ป.ป.), หน้า 98

ที่สุดโดยคิดเป็น 37.5% ของทุนต่างชาติทั้งหมด รองลงมาคือประเทศญี่ปุ่น และได้วัน ตามลำดับ ลักษณะของกลุ่มทุนที่แสดงออกมาในช่วงนี้จึงเป็นกลุ่มทุนจากบรรษัทข้ามชาติ ร่วมมือกับกลุ่มทุนนิยมขุนนาง หาประโยชน์ภายใต้กรอบการพัฒนาที่เหล่าขุนนางร่วมกันร่างขึ้น

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ส่งผลให้กลุ่มทุนต่างๆ ขยายตัวอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังปรากฏว่าการลงทุนภายในโดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมจำเป็นต้องพึ่งพิงกับวัตถุดิบจากโรงงานขนาดใหญ่ซึ่งเป็นของนายทุนต่างชาติมากขึ้น ในขณะเดียวกัน มีการรวมตัวของกลุ่มการค้าอยู่ในลักษณะการผูกขาดอย่างชัดเจน นอกจากนั้นมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วของกลุ่มทุนธนาคาร การเกิดของบริษัทเงินทุน ซึ่งนับเป็นก้าวอย่างที่สำคัญของระบบทุนนิยมในประเทศไทย³¹

การเน้นการผลิตไปยังภาคอุตสาหกรรมมีผลต่อปริมาณการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศโดยเฉพาะในรูปเครื่องจักร เครื่องมือ ในปริมาณที่มากขึ้น ในขณะเดียวกันไทยส่งสินค้าออกที่สำคัญคือ ข้าว ยางพารา ปอ ข้าวโพด ดีบุก ซึ่งเป็นสินค้าจากการผลิตภาคเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่สินค้าจากภาคอุตสาหกรรมที่นำไปส่งออกยังมีจำนวนน้อยมาก การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญก็คือ การผลิตภาคเกษตรกลายเป็นการผลิตเพื่อขาย และขึ้นอยู่กับระบบตลาดมากขึ้น ในระยะหลังการเกษตรเน้นไปยังการปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะข้าวเพื่อส่งออก กล่าวได้ว่า การที่ไทยเปิดประเทศเพื่อทำการค้า ทำให้โครงสร้างการผลิตของไทยเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การถูกโยงเข้าสู่ระบบการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศคือ ไทยผลิตข้าวส่งออกขาย และรับซื้อสินค้าอุตสาหกรรมจากต่างชาติเข้ามาแทนการผลิตด้วยตนเอง

ปีพ.ศ. 2510-2514 ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ซึ่งยังคงแนวนโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยม และเน้นการเพิ่มอัตราการรายได้ประชาชาติ นอกจากนั้นมีการเพิ่มเติมวัตถุประสงค์เรื่องการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยการมุ่งพัฒนาภาคการเกษตรและการพัฒนาชนบท การจัดสรรทรัพยากรโดยการพัฒนาแหล่งน้ำ การปฏิรูปที่ดิน และส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์

³¹ อ่านเพิ่มใน เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม "การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง กับ การรวบอำนาจทางเศรษฐกิจโดยเอกชนในประเทศไทย" ในเรื่องเดียวกัน, หน้า 16-20.

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 สินค้าออกของไทยส่วนใหญ่ยังคงเป็นสินค้าเกษตร ได้แก่ ข้าว ยางพารา ข้าวโพด และผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง สินค้าเกษตรกรรมเหล่านี้มีปริมาณการส่งออกมากขึ้น ในขณะที่มองในแง่ของมูลค่ามิได้เพิ่มขึ้นแต่กลับลดลงในบางปี เนื่องจากมีราคาการส่งออกลดลง ส่งผลให้ราคาสินค้าเกษตรภายในโดยเฉพาะข้าวลดต่ำลง ชาวนาและเกษตรกรที่ยากจนอยู่แล้วก็ประสบความทุกข์ยากมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 นี้ ผลผลิตด้านอุตสาหกรรมขยายตัวในอัตราสูงใกล้เคียงกับช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 คือขยายตัวสูงถึงร้อยละ 10.1 ต่อปี จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมทำให้ปริมาณแรงงานในโรงงานเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 5.6 ของแรงงานทั้งหมด และเพิ่มอัตราการจ้างงานทำขึ้นปีละ 20,000 คน เมื่อสิ้นแผนฯ

ผลการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 นี้พบว่า รายได้ประชาชาติต่อบุคคลเพิ่มมากขึ้นในอัตราร้อยละ 6.1 แต่เมื่อพิจารณาด้านการกระจายรายได้จะพบว่า ผลจากการพัฒนาไม่ช่วยให้ช่องว่างของรายได้ระหว่างประชากรกลุ่มต่างๆหรือพื้นที่ภาคต่างๆเหลื่อมล้ำกันน้อยลง แต่กลับทำให้ความเหลื่อมล้ำของรายได้เพิ่มสูงขึ้น โดยจะเห็นได้จากรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลในแต่ละภาค กล่าวคือ ในปี 2513 รายได้หัวเฉลี่ยต่อบุคคลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประมาณ 1,750 บาท แต่ในภาคกลางมีถึง 6,151 บาท ทั้งนี้เพราะโครงการของรัฐที่ได้ดำเนินการมาในช่วงแผนฯ1และ2 นั้นได้ให้ประโยชน์แก่คนเพียงบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ใกล้โครงการขยายบริการพื้นฐานต่างๆที่รัฐสร้างขึ้น ซึ่งได้แก่กลุ่มคนในภาคกลางซึ่งเป็นที่ตั้งของการผลิตอุตสาหกรรม

ปีพ.ศ. 2515 การพัฒนาเศรษฐกิจของไทยเข้าสู่การดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (2515-2519) ซึ่งขยายขอบเขตของแผนให้ครอบคลุมไปถึงนโยบายในด้านการวางแผนควบคุมจำนวนประชากร และการจ้างงานทำ เพิ่มความสำคัญในการพัฒนาส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น และผนวกโครงการที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงแห่งชาติเข้าไว้ด้วย นอกจากนี้ยังมีการผลานโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและโครงการพัฒนาสังคมให้ใกล้ชิดขึ้น

ความรุดหน้าทางเศรษฐกิจที่ดำเนินไปด้วยดีตามแผนพัฒนาฯ1และ2 ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมบางประการ กล่าวคือ ความเจริญด้านอุตสาหกรรมและความ

สะดวกด้านการคมนาคม ดึงดูดให้คนชนบทอพยพเข้ามาแออัดอยู่ในเมืองเพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆติดตามมา เช่นการขาดแคลนที่อยู่อาศัยและสิ่งสาธารณูปโภค การว่างงาน และที่สำคัญชนบทกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาด้านวัตถุ และการแพร่ขยายของวิชาการแผนใหม่ ทำให้ชาวชนบทเกิดความต้องการด้านวัตถุเพิ่มขึ้นในขณะที่ฐานะทางเศรษฐกิจยังไม่อำนวย

หลังการดำเนินงานตามแผนฯ 3 ในช่วงเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2515-2519) ปรากฏว่าผลการดำเนินงานผิดไปจากเป้าหมายที่ตั้งไว้ในตอนต้น ประกอบกับเป็นช่วงที่ไทยได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์น้ำมัน³² ในช่วงปีพ.ศ. 2516 เนื่องจากในช่วงนั้นเศรษฐกิจไทยมีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกมากขึ้น ผลจากวิกฤตการณ์น้ำมันทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรงในปีพ.ศ. 2517 เป็นผลให้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ซึ่งเพิ่งเริ่มใช้อยู่ในภาวะชะงักงัน

นอกจากการได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์น้ำมันแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นในระหว่างการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ได้เกิดความผันผวนทางการเมืองภายในประเทศหลายครั้ง เริ่มจากเหตุการณ์การเรียกร้องประชาธิปไตยของกลุ่มนักศึกษาและประชาชน เป็นผลให้รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลถนอม กิตติขจรถูกโค่นล้มในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ต่อมาช่วงปี 2516-2519 เป็นช่วงเวลาที่มีการเมืองภายในประเทศไร้เสถียรภาพอย่างมาก มีการชุมนุมเรียกร้องทางการเมืองและเศรษฐกิจหลายครั้ง รวมทั้งมีการจัดตั้งสหภาพแรงงานขึ้นเป็นจำนวนมาก รัฐบาลชุดต่างๆต้องประสบปัญหาการบริหารประเทศ ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร ประกอบกับการแผ่ขยายอิทธิพลของกลุ่มคอมมิวนิสต์สู่อินโดจีนในปีพ.ศ. 2518 ทำให้ประเทศเพื่อนบ้านคือ ลาว เขมร เวียดนาม ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้การลงทุนจากต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทยพลอยหยุดชะงักลงเนื่องจากเกรงว่าไทยจะได้รับผลจากอิทธิพลนี้ด้วย และไม่มั่นใจในความมั่นคงของประเทศไทย อัตราการลงทุนของไทยจึงอยู่ในภาวะซบเซาลง ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2518 จนถึง 2520

³² ธนาคารทหารไทย, สยามทศวรรษแห่งการพัฒนาประเทศ. (กรุงเทพฯ : โมเดิร์น เทรส จำกัด, 2536), หน้า 79-80.

การผลิตภาคเกษตรกรรมตลอดระยะเวลาการดำเนินการตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 มีอัตราการขยายตัวต่ำกว่าเป้าหมายที่คาดไว้ ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้น ในช่วง 2 ปีแรกของแผนฯคือปีพ.ศ. 2515-2517 แต่หลังจากปี 2517 เป็นต้นมาการผลิตอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายนอกประเทศ โดยเฉพาะการขาดแคลนวัตถุดิบ การเพิ่มขึ้นของราคาสินค้านำเข้าจากภาวะเงินเฟ้อทั่วโลก การลดลงของความต้องการซื้อ (demand) ในตลาดต่างประเทศและภายในประเทศ ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในระยะนี้คือ การกระจุกตัวของอุตสาหกรรมในภาคกลาง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯและปริมณฑล

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าในระยะนี้มีจำนวนแรงงานเพิ่มขึ้นในอัตราค่อนข้างสูง ทำให้จำนวนคนว่างงานมีมากขึ้น โดยเฉพาะในภาคเมือง ส่วนในชนบทส่วนใหญ่มีลักษณะการว่างงานแบบแอบแฝง (disguised unemployment) และในจำนวนคนว่างงานทั้งหมดพบว่าส่วนหนึ่งเป็นผู้เคยมีงานทำ แต่ต้องว่างงานเนื่องจากธุรกิจที่ทำงานหยุดกิจการ อีกส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาระดับกลางและสูง กลุ่มนี้มีแนวโน้มการว่างงานสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว

การพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 เป็นช่วงที่ประเทศไทยเกิดปัญหาความไม่มั่นคงทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ทำให้การพัฒนาไม่บรรลุตามเป้าหมายดังนั้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) จึงมีวัตถุประสงค์หลักในการเร่งแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีสาระสำคัญคือ การเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจโดยส่งเสริมให้ภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมขยายกำลังการผลิตเพิ่มขึ้น เพิ่มการลงทุนและสร้างงาน ตั้งแต่ช่วงเริ่มแผนฯ เพื่อให้เกิดความมั่นคงและรักษาเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ

นอกจากภารกิจเร่งด่วนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว ยังมีการดำเนินงานการกระจายรายได้เพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ซึ่งยังไม่ประสบผลสำเร็จ ในแผนนี้ได้ให้ความสำคัญต่อการยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวไร ชาวนาตลอดจนคนยากจนและผู้ไร้แรงงาน และเร่งกระจายความเจริญสู่ชนบทโดยการสร้าง ถนน โรงเรียน โรงพยาบาล รวมทั้งให้ชนบทมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้อย่างทั่วถึง

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 นี้ได้เริ่มต้นการเป็นแผนแม่บทที่วางกรอบ "นโยบายแห่งชาติ" หรือเป็นแผนชี้แนวทางเศรษฐกิจ (Indicative)³³ ที่ชัดเจน ต่างจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-3 ที่ผ่านมาซึ่งมีลักษณะเป็นการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรเท่านั้น การกำหนดให้แผนฯ 4 เป็นแผนแม่บทนี้ทำให้สามารถใช้เป็นแนวทางการปรับนโยบายเฉพาะด้าน เพื่อการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมให้บรรลุวัตถุประสงค์ในแนวเดียวกัน และใช้เป็นบรรทัดฐานในการจัดทำงบประมาณประจำปีในเวลาต่อมา

ปีพ.ศ. 2522 ไทยได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์น้ำมันครั้งที่ 2 และในครั้งนี้มี ความรุนแรงกว่าครั้งแรก ทำให้ไทยขาดแคลนผลิตภัณฑ์น้ำมันสำคัญ บางชนิด ก่อให้เกิดการ กักตุนน้ำมันและการขายน้ำมันในตลาดมืด ราคาน้ำมันทั่วโลกเพิ่มสูงขึ้นในปีพ.ศ. 2522 ส่งผลกระทบในวงกว้างโดยเฉพาะต่อประเทศชั้นนำเช่น สหรัฐอเมริกา ค่าเงินดอลลาร์สหรัฐฯ ตกต่ำลงอย่างมาก สหรัฐฯดำเนินนโยบายทางการเงินอย่างเข้มงวด เป็นสาเหตุที่จุดให้ภาวะ เศรษฐกิจโลกเข้าสู่ช่วงถดถอยอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับประเทศไทย ประชาชนได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่ เกิดขึ้นคือ ภาวะค่าครองชีพเพิ่มสูงอย่างรวดเร็ว ระดับราคาสินค้าเพิ่มสูงร้อยละ 11.6 ต่อปีจาก สาเหตุการเพิ่มขึ้นของต้นทุนของสินค้านำเข้าจำพวกวัตถุดิบจากต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีการ ปรับราคาค่าบริการด้านสาธารณูปโภค เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าขนส่งทั่วประเทศ เป็นต้น ค่าครองชีพที่สูงขึ้นทำให้การออมของประชาชนลดลงจากร้อยละ 24.6 ในช่วงแผนฯ3 เหลือเพียง ร้อยละ 20.7 ในช่วงแผนฯ4 จนเกิดภาวะเงินตึงตัวในระยะต่อมา รัฐบาลจำเป็นต้องใช้นโยบายการ เงินและการคลังแก้ไขปัญหาความไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในระดับมหภาคทำให้เป้าหมายการกระจายรายได้ไม่ ประสบผลสำเร็จ การประเมินผลลัพธ์ของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เป็นที่ ประจักษ์ว่ามาตรการต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมทางสังคมไม่มีประสิทธิภาพ³⁴ ความ แตกต่างระหว่างภาคการผลิตยังคงมีช่องว่างที่ชัดเจน กล่าวคือ รายได้ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ใน

³³ เรื่องเดียวกัน หน้า 100.

³⁴ กฤษ เหมทันจิตต์, อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 33, หน้า 194.

ภาคการผลิตอุตสาหกรรม การค้าและบริการ โดยกระจาย สู่ภาคเกษตรกรรมในอัตราที่น้อยมาก
 ดังในปี 2523 ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีรายได้เฉลี่ยต่อคนเพียง 11,464 บาท ซึ่งต่ำกว่ารายได้
 เฉลี่ยต่อคนทั้งประเทศ ซึ่งได้รับจำนวน 14,065 บาท อีกทั้งยังต่ำกว่าสาขาอาชีพอื่นๆ อีกหลายเท่า
 ตัวคือ ต่ำกว่าสาขาอาชีพอุตสาหกรรมเกือบ 5 เท่าตัว พาณิชยกรรมกว่า 5 เท่าตัว และด้านบริการ
 กว่า 2 เท่าตัว

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (ปีพ.ศ. 2525-2529) ยังคงเป็นช่วงแห่งการปรับตัว
 ทางเศรษฐกิจจากผลของวิกฤตการณ์น้ำมันในช่วงที่ผ่านมา ภาวะเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั่วโลกในช่วง
 พ.ศ. 2519-2525 ส่งผลต่อประเทศกำลังพัฒนาอย่างมาก เป็นผลจากการที่ปัญหาต่างๆ ถูกสะสม
 และพอกพูนขึ้นเรื่อยๆ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ยังคงต้องมุ่งแก้ไขและปรับปรุงเสถียรภาพ
 ทางเศรษฐกิจ ประกอบกับแก้ปัญหาสะสมที่เกิดจากการพัฒนาที่ผ่านมา โดยเฉพาะในเรื่องการ
 กระจุกตัวของรายได้และความเจริญ แม้ในภาพรวมการพัฒนาที่ผ่านมาจะทำให้เศรษฐกิจเจริญ
 เติบโตอย่างรวดเร็วแทบทุกด้าน แต่ในขณะเดียวกันพบว่า การเจริญเติบโตของเศรษฐกิจใน
 ประเทศได้กระจุกอยู่ในบริเวณภาคกลาง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ การพัฒนาตามแผนฯ 5 จึงปรับ
 แนวนโยบายในการพัฒนาใหม่ โดยมุ่งแก้ไขปัญหาค่าความยากจน โดยมีนโยบายการยึดพื้นที่เป็น
 หลักในการพัฒนา และยังคงวัตถุประสงค์ต่อเนื่องจากแผนฯ 4 คือ การฟื้นฟูฐานะทางเศรษฐกิจ
 และการเงินของประเทศ การปรับโครงสร้างและเพิ่มประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจโดยให้มีการ
 ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกตามแนวทางการพึ่งตนเองให้มากขึ้น ยังคง
 มุ่งกระจายบริการทางสังคม และที่สำคัญมีนโยบายกการปฏิรูประบบบริหารงานพัฒนาของรัฐ
 และรัฐวิสาหกิจ

ช่วงปลายปีพ.ศ. 2527 เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอีกครั้ง มีสาเหตุมาจากปัญหา
 การขาดดุลงบประมาณภายในของสหรัฐฯ ส่งผลกระทบต่อประเทศคู่ค้าทั่วโลก เนื่องจากสหรัฐฯ
 ใช้มาตรการกีดกันทางการค้าอย่างเข้มงวดเป็นผลเสียต่อระบบการค้าและเศรษฐกิจโลก ตลอดจน
 ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาไม่สามารถชำระหนี้ต่างประเทศได้ เนื่องจากการปรับค่าเงินดอลลาร์ให้
 สูงขึ้น จนกระทั่งปัญหานี้ได้คลี่คลายลงหลังจากมีการประชุมตกลงที่เรียกว่า ข้อตกลงพลาซ่า
 (Plaza Accord) สหรัฐฯได้ลดค่าเงินดอลลาร์ลงในปี 2528

จากเหตุการณ์ในประเทศไทยได้รับผลกระทบหลายประการ ที่ชัดเจนคือ การขาดเสถียรภาพของเงินบาท เนื่องจากมีการขึ้นลงตามการปรับค่าเงินดอลลาร์สหรัฐ ประเทศไทยได้ประกาศใช้มาตรการทางการเงิน เช่น การปรับอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทกับเงินดอลลาร์สหรัฐ เพื่อบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้น ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนฯ5 จึงดำเนินไปพร้อมกับการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นโดยผลกระทบจากความผันผวนทางเศรษฐกิจและการเงินของโลก ทำให้ผลการพัฒนาในบางด้านไม่ได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยเฉพาะการผลิตใน ภาคเกษตรและอุตสาหกรรมมีอัตราการขยายตัวต่ำกว่าเป้าหมาย ส่งผลให้การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจต่ำลงด้วย ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงาน และส่งผลต่อเนื่องไปยังการระดมเงินออมในประเทศไม่สามารถดำเนินการได้ตามเป้าหมาย ด้านการลงทุนจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรและเงินทุนจากต่างประเทศมากขึ้น ก่อให้เกิดการขาดดุลการค้าและภาระหนี้จากต่างประเทศเพิ่มขึ้น

ในช่วงปลายแผนฯ 5 สถานการณ์ทางเศรษฐกิจเริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น แต่การประเมินผลการพัฒนาในระยะ 5 ปีของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ก็ไม่บรรลุซึ่งเป้าหมายดังที่คาดหวัง กล่าวคือ อัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 5.4 เทียบกับเป้าหมายที่กำหนดให้เพิ่มถึงเฉลี่ยร้อยละ 6.6 ต่อปี การเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงนี้เป็นไปอย่างไร้ทิศทางและขาดเสถียรภาพ ปัญหาทั้งหมดเกิดจากปัจจัยภายนอกที่มากกระทบบวกกับการที่ไทยไม่มีปัจจัยภายในที่เข้มแข็งพอจะรองรับต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้

ปีพ.ศ. 2530-2534 ประเทศไทยเข้าสู่การพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงแผนฯ 5 โดยมีสาระสำคัญ 2 ประการคือ ด้านเศรษฐกิจต้องรักษาระดับการเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อรองรับกำลังแรงงานและก่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกันมากขึ้น ที่สำคัญคือ การทำให้เกิดเสถียรภาพของเศรษฐกิจการเงินทั้งภายในและภายนอกประเทศ อีกด้านหนึ่งคือ ด้านสังคม มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากร และเสริมสร้างวัฒนธรรมและค่านิยมที่ดี

ผลการดำเนินงานในช่วงการพัฒนาตามแผนฯ6 ระยะต้นแผน ปรากฏว่าเศรษฐกิจได้ขยายตัวสูงมากที่สุดในการพัฒนาที่ผ่านมาโดยเฉพาะในปีพ.ศ. 2531 เป็นผลจาก การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยสู่ระบบอุตสาหกรรมและบริการ รวมทั้งมีการท่องเที่ยวเป็นตัวหลักสำคัญในการทำรายได้เข้าประเทศอย่างมาก ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจโลก

เข้าสู่ภาวะที่คลี่คลายและขยายตัวเอื้อต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจไทยนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2530 เป็นต้นมา จนกระทั่งปีพ.ศ. 2533 เกิดปัญหาสงครามอ่าวเปอร์เซีย ทำให้เศรษฐกิจโลกเกิดการชะลอตัวอีกครั้งและมีผลกระทบต่อประเทศไทย โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวและ รายได้ที่ส่งกลับมารองแรงงานไทยในต่างประเทศ ทำให้เศรษฐกิจไทยช่วงปีสุดท้ายของแผนฯ 6 (พ.ศ.2534) มีอัตราการขยายตัวลดลง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในภาพรวม การพัฒนาเศรษฐกิจไทยในช่วงนี้นับว่าประสบความสำเร็จอย่างมากถ้าไม่นับปัญหาที่ตามมาจากการเติบโตอย่างรวดเร็วในครั้งนี้

ผลกระทบที่ตามมาจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ที่ชัดเจนได้แก่ ปัญหาเงินเฟ้อที่เพิ่มสูงขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 6.0 ต่อปี ปัญหาการขยายช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน รวมไปถึงปัญหาโครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอต่อการรองรับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สำหรับปัญหาหลังนี้รัฐบาลดำเนินการแก้ไขโดยให้เอกชนเข้ามาร่วมลงทุนในกิจการสำคัญๆ ของรัฐเช่น การก่อสร้างรถไฟฟ้าและทางด่วน โครงการโทรคมนาคม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาการขาดแคลนแรงงานประเภทช่างฝีมือ วิศวกรอย่างมากในธุรกิจก่อสร้างซึ่งเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว

ผลกระทบจากการขยายตัวในช่วงแผนนี้ที่สำคัญที่สุดคือ ได้ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการลดจำนวนลงของป่าไม้ และการทำลายสิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรมและนักท่องเที่ยวในช่วงการเติบโตของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและบริการ จนกระทั่งปัจจุบัน ประเทศไทยพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ได้มีการนำผลจากการพัฒนาในแผนฯ 6 มาพิจารณาพบว่า การเติบโตอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจนำมาซึ่งผลกระทบมากมาย จำเป็นต้องมีการควบคุมและแก้ไข แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 จึงเน้นที่การพัฒนาให้เกิดความสมดุลกันระหว่างเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ นอกจากการวางเป้าหมายเพื่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจแล้วยังให้ความสำคัญต่อการกระจายรายได้และความเจริญออกสู่ภูมิภาคอย่างจริงจังมากขึ้น พร้อมกันนั้นยังวางนโยบายรักษาและพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัดขึ้นด้วย

ข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับผลกระทบจากการพัฒนาที่ผ่านมา

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบัน ได้ดำเนินไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งร่างขึ้นทุกๆ 4-5 ปี จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาตามแผนดังกล่าวส่งผลให้ประเทศไทยมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก พร้อมกันนั้นประเทศไทยได้เข้าสู่ระบบทุนนิยมสากลและมีความสามารถในการเผชิญกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลกมากขึ้น สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความล้าเร็วในการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจมาใช้ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของไทยได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศไทยจะมีเสถียรภาพและความเจริญเติบโตโดยรวม แต่การพัฒนาที่ผ่านมาก็นำมาซึ่งผลกระทบที่จำเป็นต้องร่วมกันทบทวนอีกหลายประการ ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกัน ดังนั้นการแก้ไขปัญหาก็จำเป็นต้องค้นหาสาเหตุและแก้ไขให้ถูกจุดมากกว่าจะพยายามแก้ลงไปที่ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาขอให้ข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับผลกระทบที่เห็นได้อย่างชัดเจนจากการพัฒนาดังนี้ คือ

1. การพัฒนาที่ผ่านมานำมาซึ่งปัญหาช่องว่างทางสังคมและเศรษฐกิจ แม้การพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 เป็นต้นมา มีการวางนโยบายในเรื่องการกระจายรายได้และความเจริญออกสู่ภูมิภาค แต่จากการศึกษาพบว่า จนกระทั่งแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบัน ประเทศไทยยังคงมีปัญหานี้อยู่ และมีแนวโน้มว่าปัญหานี้จะขยายกว้างขึ้นเรื่อยๆ เป็นผลมาจากการพัฒนาที่มุ่งให้ความสำคัญกับภาคการผลิตโดยแยกออกเป็นส่วนๆ และให้ความสำคัญเฉพาะในบางส่วนเท่านั้น ซึ่งที่ผ่านมามหากมองจากนโยบายการพัฒนายังพบว่า ไทยให้ความสำคัญกับภาคการผลิตอุตสาหกรรม การค้าและบริการอย่างมาก ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมมีการกล่าวถึงในแง่การลงทุนไปพัฒนาเพื่อเร่งการผลิตเพื่อนำออกขายในภาคการค้า รวมทั้งการนำเอาสาธารณูปโภคเข้าไปสู่ภูมิภาคยังคงเป็นด้วยเหตุผลในด้านความสะดวกในการขนถ่ายสินค้าจากภาคเกษตรออกมาสู่ภาคอุตสาหกรรม การค้าและบริการเท่านั้น นอกเหนือจากส่วนนี้ ยังไม่มีแนวนโยบายใดๆ ที่เข้าไปศึกษาถึงความต้องการที่แท้จริง หรือมุ่งศึกษาถึงวิถีชีวิตของผู้คนในภาคนี้อย่างจริงจัง การละเลยสิ่งเหล่านี้นำไปสู่ความไม่เข้าใจ ความแตกต่าง และความขัดแย้งทางความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรม ระหว่างคนไทยที่ถูกแยกออกจากกันโดยการพัฒนาตามแนวทางที่ผ่านมา

นอกจากทำให้เกิดช่องว่างทางสังคมแล้ว การพัฒนาแบบแยกส่วนทำให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจที่ชัดเจน คือ การแบ่งคนออกเป็นคนรวยที่ได้ประโยชน์ไม่สิ้นสุดจากการพัฒนา และคนจนที่เสียประโยชน์และโดนเอารัดเอาเปรียบมากขึ้นเรื่อยๆ แม้การพัฒนาจะมีแผนนโยบายการกระจายความเท่าเทียมทั้งทางรายได้และความเจริญมาโดยตลอด แต่ปัญหานี้ก็ยังไม่อาจแก้ไขได้ภายใต้การพัฒนาตามแนวทางปัจจุบัน

2. การพัฒนาที่ผ่านมาทำให้เกิดความเจริญเติบโตที่ไม่สมดุล การขยายตัวส่วนใหญ่อยู่ที่ภาคอุตสาหกรรม การค้า และบริการ ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมเติบโตอย่างช้า ๆ เกิดความไม่สมดุลของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

3. การเน้นพัฒนาเฉพาะภาคอุตสาหกรรม การค้า และบริการส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ถูกใช้ไปอย่างฟุ่มเฟือยในช่วงที่ผ่านมา ปัจจุบันได้กลายเป็นปัญหาที่จัดอยู่ในขั้นวิกฤต ทรัพยากรธรรมชาติหลายชนิด โดยเฉพาะป่าไม้กำลังจะหมดไป หากไม่มีการควบคุมรักษาอย่างจริงจัง

4. การพัฒนาในปัจจุบันยังคงต้องอาศัยเงินทุนและความช่วยเหลือจากต่างชาติ ทำให้ไทยผูกพันอยู่กับภาวะเศรษฐกิจโลก และยังไม่มีความชัดเจนในการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรภายในด้วยตนเอง

5. การพัฒนาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันยังไม่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาด้านทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะการพัฒนาทางการศึกษา ประเทศไทยยังไม่สามารถปรับปรุงระบบการศึกษาให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ทั้งยังไม่สามารถกระจายการศึกษาออกสูภูมิภาคได้อย่างทั่วถึง ด้านการสาธารณสุขยังจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนอีกมาก

ในช่วงการพัฒนาที่ผ่านมาก่อให้เกิดผลกระทบค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับการประเมินความสำเร็จที่เกิดขึ้น ทำให้นักคิดและนักวิชาการจำนวนมาก เกิดความตื่นตัวและร่วมเสนอแนวทางปรับเปลี่ยนและค้นหายุทธศาสตร์การพัฒนาวิถีใหม่เพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ก่อนการเกิดขึ้นของแนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเองที่กำลังจะทำการศึกษาดูไปนั้น ยังมีพัฒนาการ

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทางความคิดอีกหลายกระแสที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งมีผู้ทำการศึกษาไว้แล้ว³⁵ และจะไม่กล่าวถึงอีกในที่นี้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาแก่นความคิดและแนวทางการพัฒนาชุมชนภายใต้แนวคิดเศรษฐศาสตร์ไทยของนักคิด 3 ท่านในกลุ่ม การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ว่าเป็นอย่างไร
2. ประมวลผลความรู้ที่ได้จากการศึกษา รวบรวมมาสังเคราะห์ (synthesis) เพื่อหาจุดเด่นและขีดจำกัดของแนวคิดในกระแสนี้
3. เพื่อประเมินความเป็นไปได้ในเรื่อง การพึ่งตนเอง ใช้เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สำหรับค้นหาแนวทางในการพัฒนาสังคมไทยต่อไป

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษา **แนวคิดทางเศรษฐกิจการเมืองไทยเพื่อทางเลือกในการพัฒนา** อยู่ในขอบเขตการวิเคราะห์ผลงานที่เป็นตัวแทนทางความคิดของนักคิดสำคัญ 3 ท่าน คือ รองศาสตราจารย์ดร.จักรทิพย์ นาถสุภา ศาสตราจารย์เสนาห์ จามริก และศาสตราจารย์ น.พ. ประเวศ วะสี โดยจะพิจารณาใน 4 ประเด็น คือ

1. นักคิดทั้งสามมองสังคมไทย และปัญหาของสังคมไว้อย่างไร
2. ทั้งสามท่านเห็นว่า อะไรคือสาเหตุของปัญหา
3. ข้อเสนอในเรื่องของทางออกตามความคิดเห็นของแต่ละท่านเป็นอย่างไร
4. สังเคราะห์แนวคิดที่ได้มาทั้งหมดจากประเด็นศึกษา เพื่อค้นหาแนวทางการประยุกต์ใช้ต่อไป

³⁵ นภาพร อติวานิชยพงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 39-72.

วิธีการศึกษา

เป็นการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Analytical Description) โดยอาศัยข้อเขียนและผลงานการศึกษาวิจัยของนักคิดทั้งสามท่านที่อยู่ในกลุ่มแนวคิด การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง มาเป็นข้อมูล (work on text) สร้างข้อถกเถียง (Argument) และทำการสังเคราะห์ (Synthesis) เพื่อใช้ค้นหาแนวทางการประยุกต์อย่างเป็นรูปธรรมกับสังคมไทย โดยจะมีการสัมภาษณ์นักคิดทั้ง 3 ท่านในแนวลึก (In-depth Interview) ประกอบด้วยเพื่อให้ได้เนื้อหาสมบูรณ์ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยพัฒนาการทางเศรษฐกิจเป็นหลัก (Economic Development Analysis)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวคิดการพึ่งตนเอง นั้นมีผลงานปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งในส่วนที่เป็นการนำเอา แนวคิดการพึ่งตนเอง ไปใช้วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมของสังคมไทย ตลอดจนผลงานที่ทำการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดนี้เอง³⁶ อย่างไรก็ตาม สำหรับงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากงานของ นภาพร อติวานิชยพงศ์ (2531)

นภาพร อติวานิชยพงศ์ ได้กล่าวถึง แนวคิด การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ไว้ใน ส่วนท้ายของวิทยานิพนธ์ชื่อ พัฒนาการความคิดเศรษฐกิจการเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน (The Development of Political Economy Thought in Thailand ,1932-1982) ซึ่งเสนอต่อ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2529 นับเป็นงานวิจัยชิ้นแรกที่ทำการศึกษารวบรวมแนวความคิดเศรษฐกิจการเมืองไว้ และในส่วนท้ายของวิทยานิพนธ์นี้ได้กล่าวถึงแนวคิดในกระแส การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง และเป็นที่มาให้ผู้ศึกษาทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขึ้นมาเป็นงานต่อจากที่นภาพรได้ทิ้งท้ายไว้ นภาพรอธิบายแนวคิดในกลุ่ม การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ไว้ว่า

³⁶ อาจดูได้เช่น กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, การพึ่งตนเอง : ศักยภาพในการพัฒนาชนบท, กรุงเทพฯ, สภาคณาธิการแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2530), บทที่ 5-9 และ จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร, การศึกษาเปรียบเทียบเกษตรกรรมทางเลือกกับเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว : ศึกษากรณีเกษตรกรบ้านอุดมพัฒนา อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), บทที่ 4-7. เป็นต้น

“เป็นแนวคิดที่มีความพยายามที่จะนำเสนอวิถีชีวิตและสังคมในแนวใหม่ ซึ่งให้คุณค่ากับการดำเนินชีวิต ทั้งทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ของชุมชนหมู่บ้านในอดีต การชกชองภูมิปัญญาและศักยภาพของชาวบ้าน และเรียกร้องกระบวนการผลิตแบบพอเพียงชีพด้วยเทคโนโลยีแบบพื้นบ้าน...”³⁷

การศึกษาของนภาพร จบลงในระยะที่แนวคิดนี้เริ่มเข้าสู่ความสนใจในวงการศึกษาสังคมศาสตร์และการพัฒนาของไทย นภาพรได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในแนวคิดนี้ ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยนี้จัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ 2 ด้านกล่าวคือ ด้านหนึ่ง เพื่อประโยชน์ต่อผู้ศึกษาเอง ให้สามารถสำรวจและประเมินแนวคิดเศรษฐศาสตร์ไทยในอีกแง่มุมหนึ่ง ซึ่งต่างไปจากที่เคยศึกษามาในชั้นเรียน เพื่อให้ตนเองสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมคิด หรืออย่างน้อยได้เป็นผู้รวบรวมแนวคิดที่น่าสนใจมาไว้ในที่เดียวกัน เพื่อให้ง่ายต่อการนำไปใช้ศึกษาต่ออย่างจริงจัง

ในอีกด้านหนึ่ง ผู้ศึกษามีความเห็นว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้น่าจะมีผลต่อการให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะทางวิชาการ ซึ่งประเมินจากกรอบของทฤษฎีการพึ่งตนเองผสมผสานกับปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาของสังคมไทยเอง อันอาจนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศในลักษณะเป็นแนวทางการจัดการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยเฉพาะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่เน้นให้ความสำคัญไปยังผู้คน และชุมชนในระดับท้องถิ่นเป็นหลัก แทนที่ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นไปยังกลุ่มทุนและภาคเมืองโดยเฉพาะ ดังที่ผ่านมา และแนวคิดที่ได้สังเคราะห์มานี้น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ที่ค้นหาแนวทางการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยไปสู่สังคมที่ดีกว่าในอนาคต

³⁷ นภาพร อติวานิชยพงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 71.